

РОБОТА З ПЕРШОДЖЕРЕЛАМИ ТА ЛІТЕРАТУРОЮ, АБО ТАЇНСТВО ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДУ

Важливе місце в самостійній підготовці студентів належить роботі з першоджерелами та літературою. Вона включає в себе пошуки і підбір літератури, роботу з обраною книжкою, статтею, написання рефератів, доповідей, повідомлень, наукових статей тощо.

Вивчення навчальних дисциплін із суспільних наук передбачає й роботу з джерелами: опублікованими документами, стародруками, енциклопедичними та статистичними матеріалами, мемуарами, спогадами. Саме вони є неупередженими свідками кожного періоду історії. Знання першоджерел є основою формування історичного мислення, політичної та загальної культури. Працюючи з джерелами, студент формує власний погляд на ту чи іншу проблему. Порівняння різних точок зору, документальне підтвердження наукових гіпотез сприяють набуттю глибоких знань, закріпленню навиків аналітичного мислення.

Студент повинен знати види (класифікацію) джерел, бачити інформаційний потенціал того чи іншого опублікованого джерела, вміти критично його аналізувати. Під час роботи з документами необхідно звернути увагу на те, за яких обставин вони виникли, коли опубліковані, визначити ступінь їх достовірності. Робота над документами є важливим засобом встановлення істини, формування об'єктивних висновків.

Крім джерел, необхідно вчитися опрацьовувати фахову літературу, новітні публікації з історії української культури, зокрема в журналах “Українська культура”, “Народна творчість та етнографія”, “Український історичний журнал”, “Слово і час”, “Пам’ятки України”, “Кур’єр ЮНЕСКО”, “Філософська і соціологічна думка”, культурологічному віснику “Трипілля” та ін. Доцільно робити виписки, занотовувати квінтесенцію кожного документа та матеріалів.

Посилання на джерела, цитування окремих думок при висвітленні тієї чи іншої проблеми на семінарських заняттях, у рефератах, у відповіді на іспитах чи контрольній співбесіді з викладачем є обов’язковим.

Один із варіантів складання виписок, конспектування:

ГЕРОДОТ. “ІСТОРІЯ”

(ГЕРОДОТ – найвизначніший історик Давньої Греції, народився між 490-480 роками до н.е. (близько 2480 років тому) в місті Галікарнасі. Багато подорожував. Побував у Єгипті, Вавилонії, Лівії, Італії, Північному Причорномор'ї. Написав ряд праць з історії: “Історія греко-перських війн”, “Історія” в дев'яти книгах: ГЕРОДОТА ТУРІЙЦЯ з Галікарнасу. “Історій” книг дев'ять, що їх називають музами”).

Книга VI. Мельпомена

Про територію розселення скіфів, їх грецьку назву “борисфеніди” та край, де вони проживали: Гілея – лісовий край.

Якщо перейти *Борисфен*, ідучи від моря, то спершу буде *Гілея*, а якщо йти ще вище, там живуть скіфи-землероби, яких *елліни*, що живуть уздовж ріки *Гіпанія*, називають *борисфенітами*, а самих себе ті *елліни* називають *ольвіополітами*. Отже, ці скіфи-землероби живуть на сході на відстані трьох днів шляху і до ріки, що називається *Пантікап*, а на півночі на відстані, якщо пливати одинадцять днів, там джерела *Борисфену*.

На схід від цих скіфів-землеробів, якщо перейти ріку *Пантікап*, у тій країні мешкають кочовики, також скіфи, які нічого не сіють і не обробляють землі. Вся ця країна позбавлена дерев, за винятком *Гілеї*. Ці кочовики живуть на схід на відстані чотирнадцяти днів шляху і доходять до річки *Герр*.

За *Герром* простягається країна, що називається *царською*, і скіфи, які в ній живуть, найхоробріші та найчисленніші, і вони вважають інших скіфів своїми невірниками.

Про звичаї і вірування скіфів.

Отже, все найважливіше скіфи мають у повному достатку. Що ж до іншого, то звичаї в них такі. Богів вони шанують лише таких: найбільш за всіх – *Гестію*, потім *Зевса* і *Гею*, яку вважають за дружину *Зевса*. Після цих – *Аполлона*, *Афродіту*, *Уранію* і *Арея*. Цих богів шанують усі скіфи, а ті, що називають їх *царськими скіфами*, приносять жертви ще й *Посейдонові*. Скіфською мовою *Гестія* називається *Табіті*, *Зевс*, дуже правильно, на мою думку, називається *Папай*, *Гея* називається *Апі*, *Аполлон* – *Ойтосір*, *Афродіта* *Уранія* – *Аргімаса*, а *Посейдон* – *Тагімасад*. Статуї, жертovníків і храмів вони за звичаєм не споруджують, за винятком *Арея*: для нього вони це роблять.

Геродот. Історія в дев'яти книгах. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 180-228.

**ПРОКОПІЙ КЕСАРІЙСЬКИЙ.
“ІСТОРІЯ ВІЙН ЮСТІНІАНА З
ПЕРСАМИ, ВАНДАЛАМИ І ГОТАМИ”**

(ПРОКОПІЙ КЕСАРІЙСЬКИЙ – народився близько 500 року, помер після 565 року. Візантійський історик. Автор праць “Історія війн Юстиніана з персами, вандалами, готами”, “Таємна історія”, “Про будови”. В “Історії війн...” Прокопій Кесарійський подає відомості про слов’янські племена).

Про вірування слов’ян, їхній спосіб життя, зовнішній вигляд, житло тощо.

IV.21-30.

Адже племена ці, слов’яни і анти, не управляються однією людиною, а здавна живуть у *народопрравстві*, й від того у них вигідні й не вигідні справи завжди ведуться спільно. Бо вони вважають, що один з богів – Творець блискавки – саме він і є єдиний владика всього, і йому приносять в жертву биків і всяких жертвних тварин. Долі ж вони не знають і взагалі не визнають, що вона має якесь значення, у крайньому разі у відношенні до людей, але коли смерть уже у них в ногах, чи захоплені вони хворобою, чи вирушають на війну, вони дають обітницю, якщо уникнуть її, тут же здійснити богу жертву за своє життя, а уникнувши смерті, жертвують, що обіцяли, й думають, що цією жертвою купили собі спасіння.

Давня історія України: У 2 кн. – К.: Либідь, 1993. – Кн. 2. – С. 199.

МАВРИКІЙ. “ТАКТИКА І СТРАТЕГІЯ”

(МАВРИКІЙ – припускають, що під цим іменем міг бути імператор Маврикій Стратег (582-612 рр.). Вважають, що його перу належить праця “Тактика і стратегія”. П’ята глава цієї книги має чимало цікавих відомостей про антив та слов’ян).

Про слов’янський побут, риси характеру, взаємовідносини з представниками інших народів тощо.

Племена слов’ян і антив подібні своїм способом життя, своїми звичками, своєю любов’ю до свободи; їх ніяким чином не можна прихилити до рабства або покори: вони хоробрі, переважно у своїй землі, і витривалі, легко витримують спеку, холод, дощ, голизну, нестачу в їжі. До іноземців, які прибувають до них, вони ставляться лагідно і, виявляючи їм знаки уваги своєї, (переходячи) з одного місця на інше, охороняють їх при потребі, так що, якби виявилось, що з-за недбалості

того, хто приймає у себе іноземця, останній зазнав збитку, той, хто його приймав, розпочинає війну, вважаючи обов'язком честі помститися за чужинця. Тих, хто знаходиться у них в полоні, вони не тримають у рабстві, як інші племена, протягом необмеженого часу, але, обмежуючи певним часом, пропонують їм на вибір: чи бажають вони за певний викуп повернутися назад, чи залишитися там на становищі вільних і друзів?

Людина і довкілля. Антологія: У 2 кн. Кн.1. Природа і людність України в пам'ятках світової і національної культури. – К.: Заповіт, 1995. – С. 157-159.

“ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ” НЕСТОРА, ЧОРНОРИЗЦЯ ФЕОДОСІЄВОГО МОНАСТИРЯ ПЕЧЕРСЬКОГО

(НЕСТОР – чернець Києво-Печерського монастиря. Роки народження та смерті не встановлені. Припускають, що Нестор помер на 65 році життя між 1116-1121 роками. Батьківщина Нестора – Київ. До Києво-Печерського монастиря поступив послушником у юному віці.

Відомий своїми богоугодними вчинками та літературною діяльністю. Перші його твори – “Чтеніє про Бориса і Глеба”, “Житіє Феодосія”. Найважливішою працею є “Повість минулих літ”. В ній викладені в хронологічному порядку події, що відбувались на території Київської Русі в 860-1111 рр. Літопис є одним із найповніших писемних джерел історії України).

Про назви слов’янських племен, їх розселення і легенду про заснування Києва.

...Так само й ті слов’яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвались полянами, а інші – деревлянами, бо осіли в лісах; а другі сіли межі Прип’яттю і Двіною і назвались дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвались полочанами – од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї річки вони прозвались полочанами. Слов’яни ж, що сиділи довкола озера Ільменя, прозвались своїм іменем – словенами; і зробили вони город, і назвали його Новгородом. А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвались сіверянами.

...Коли ж поляни жили особно і володіли родами своїми, – бо й до сих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях, володіючи кожен родом своїм, – то були між них три брати: одному ім’я Кий, а другому – Щек, а третьому – Хорив, і сестра їх – Либідь. І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка нині зветься Щекавицею, а Хорив – на третій горі, од чого й прозвалася вона Хоривицею. Зробили вони городок і на честь брата їх найстаршого назвали Києвом. І був довкола города ліс і бір великий, і ловили вони тут звірину. Були ж вони мужами мудрими й тямущими і назвались полянами. Од них ото є поляни в Києві й до сьогодні.

Інші ж, не знаючи, говорили, ніби Кий був перевізником, бо тоді коло Києва перевіз був з тої сторони Дніпра. Тому й казали: „На перевіз на Київ”. Коли б Кий був перевізником, то не ходив би він до Цесарограда...

Про хрещення Русі.

У рік 988... Коли ж охрестили Володимира в Корсуні, то передали йому віру християнську...

І коли Володимир прибув, повелів він поскидати *кумирів* – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з гори по Боричевому узвозу на ручай, і дванадцять мужів приставив бити його палицями. І це діяли йому не яко древу, що відчуває, а на знеславлення біса. Коли спокушав він сим образом людей – хай одплату прийме від людей! Велик ти еси, господи, дивні діла твої! Учора шанований людьми, а сьогодні знеславлений!

Потім же Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: „Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий чи убогий, чи старець, чи раб, – то мені той противником буде”. І, це почувши, люди з радістю йшли, радуючись, і говорили: „Якби се не добре було, князь і бояри сього б не прийняли”. А назавтра вийшов Володимир з попами цесарициними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли – ті до шні, а другі – до грудей, діти ж не відходили од берега, а інші немовлят держали. Дорослі ж бродили у воді, а попи, стоячи, молитви творили.

І було видіти радість велику на небі й на землі, що стільки душ спасається, а диявол тужив, говорячи: „Горе мені, бо проганяють мене звідси!”.

Люди ж, охрестившись, ішли кожен у доми свої. А Володимир, рад бувши, що пізнав від бога сам і люди його, і глянувши на небо, сказав: „Боже великий, що сотворив небо і землю! Поглянь на новії люди свої! Дай же їм, господи, узнати тебе, істинного бога, як ото узнали землі християнськії, і утверди в них віру правдиву і незмінную. А мені поможи, господи, проти врага-диявола, щоб, надіючись на тебе і на твою силу, одолів я підступи його”.

І, це сказавши, повелів він робити церкви і ставити їх на місцях, де ото стояли кумири..

Про заснування Києва князем Ярославом Мудрим, будівництво церков.

У рік 1037. Заложив Ярослав город – великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення святої богородиці. Сей же премудрий великий князь Ярослав задля того спорудив церкву Благовіщення на воротах, щоб давати завше радість городу сьому свягим благовіщенням господнім і молитвою святої богородиці та архангела Гавриїла. Після цього він звів монастир святого Георгія Побідоносця і монастир святої Орини.

І при нім стала віра християнська плодитися в Русі і розширятися, і чорноризці стали множитися, і монастирі почали з'являтися!

Літопис руський. – К.: Дніпро, 1989. – С. 1-6, 17-22, 63-66.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

(ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС – визначна пам'ятка літописання українського народу. Він є складовою частиною “Літопису руського”. Над ним працювали, як вважають вчені, не менше п'яти авторів-укладачів.

Галицько-Волинський літопис дає можливість ознайомитися з подіями, що відбувалися на території України у XIII столітті).

Про зруйнування Києва монголо-татарами.

У рік 1240. У той же рік прийшов Батий до Києва, з великою силою, многим-множеством сили своєї, і окружив город. І обступила Київ сила татарська, і був город в облозі великій. І пробував Батий коло города, а вої його облягали город. І не було чути нічого од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней його, і сповнена була земля Руська ворогами.

Про коронування Данила – оборонця рідної землі.

У рік 1255. У той же час прислав папа послів достойних, щоб принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: “Сину! Прийми од нас вінець королівства”. Він бо перед цим прислав був до нього біскупа веронського і каменецького Якова Браганця, кажучи йому: “Прийми вінець королівства”. Але він, Данило, у той час не прийняв був вінця, сказавши: “Рать татарська не перестас. Зле вони живуть із нами. То як я можу прийняти вінець без підмоги твоєї?”.

Тим часом Опізо, посол папський, прийшов, несучи вінець і обіцяючи: „Ти матимеш поміч од папи”. Але він, Данило, все одно не хотів, та умовила його мати його Анна, і князі лядські Болеслав Стидливий та Сомовит, син Кондрата, і бояри лядські, кажучи: “Прийняв би ти вінець, а ми готові есмо на підмогу проти поганих”. Він, отож, прийняв вінець од бога, од церкви Святих апостолів, від престолу Святого Петра, і від отця свого, папи Інокентія, і від усіх єпископів своїх. Інокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру і про возз'єднання церкви.

Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині.

Літопис руський. – К.: Дніпро, 1989. – С. 395-397, 412, 413.

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Самостійні думки витікають тільки із самостійно придбаних знань.

К.Д. Ушинський

ВЕЛИЧКО С. “СКАЗАННЯ ПРО ВІЙНУ КОЗАЦЬКУ З ПОЛЯКАМИ” (ЛІТОПИС САМІЙЛА ВЕЛИЧКА)

(САМІЙЛО ВЕЛИЧКО (народився 1670 р. – помер близько 1728 р.) – видатний козацький літописець. Освіту здобув у Києво-Могилянському колегіумі. Служив у Генеральній військовій канцелярії писарем. Після звільнення у 1708 році жив на Полтавщині. Займався літературною і викладацькою діяльністю. Збирав документи про Визвольну війну українського народу. Мав власну бібліотеку. Склав літопис, у якому описав події 1648-1700 років в Україні).

Про рушення Хмельницького з Запорозьким і татарським військом від Січі до Жовтої Води та в Україну; про злучення його з реєстровими козаками, що їх послали проти нього коронні гетьмани; про розгром під Жовтою Водою польських військ на чолі з комісаром і гетьмановим сином; про взяття там здобич і полонян.

Новий гетьман Хмельницький зрушив на Січ з Запорозьким військом 22 квітня, у третій тиждень після Паски святих мироносиць. Він з'єднався у полі вище Базавлука з мурзою Тугайбеєм і вже хотів був іти зі своїм військом просто на Чигирин, щоб привітати головного свого ворога Чаплинського. Однак із розповідей уже згаданих тут пійманців, яких перестріли на січовому шляху татари, він довідався, що польські й козацькі війська вже виправлено: одні – водою до Кодака, а інші – суходолом через Крилов на Жовту Воду, й також до Кодака. Хмельницький відмінив свій похід на Чигирин, а вирішив піти, проминувши Кодак, назустріч польському військові до Жовтої Води та Крилова. Відтак став обозом вище Кодака миль на три-чотири з правого Дніпрового берега, не набагато віддалившись зі свого шляху. Обоз був розташований колом, а віддалік виставлялися міцні та справні козацькі й татарські сторожі, – тут гетьман прогаяв, не рухаючись, кілька днів. Це потрібно було для того, щоб по змозі найшвидше вступити в переговори з водним козацьким військом, висланим коронним гетьманом. Для цього понад Дніпром розкинули караули, і їм Хмельницький дав указівки, як чинити їм вестися, коли з'явиться військо, що плистиме вниз по Дніпру. Ті караули, які побачили водне військо, покликали

козаків підплисти в невеликих човнах до берега, щоб переговорити між собою. Разом з іншими згодився на це й Кречовський, колишній переяславський полковник. Коли ж вони почули від тих чатівників, що Хмельницький іде проти поляків на Україну з козацьким і татарським військом і стоїть своїм обозом неподалік берега, захотіли побачити самого Хмельницького, котрий прибув до Дніпрового берега, тількино йому дали про це знати. Він побачився там із Кречовським, своїм другом, та іншим зичливим батьківщині товариством, і вони дали Хмельницькому усну обітницю, що всі висадяться зі своїх суден і, щоб здобути свої стародавні права та вольності, підуть одностайно війною проти поляків, не дбаючи про ту присягу, яку невільно під військовою загрозою мусили дати гетьманам...

Це все впорав Хмельницький за чотири дні... рушив з усім військом до Жовтої Води. Поглядав він на той час усібіч численними очима розуму свого як хитрий ловець, і тримав свої караули на мило і навіть далі від обозу. 4-го травня на п'ятому тижні по Великодню передня сторожа Хмельницького зловила двох „язиків” з передньої сторожі поляків. Їх припровадили до Хмельницького, і вони сказали йому, що при комісарові й каштелянові гетьманенкові числиться двадцять три тисячі доброго польського війська і що вони вже перейшли Жовту Воду. Тоді Хмельницький разом з Тугайбеєм закріпився на тому місці (а діялось то від Жовтої Води ледве за дві милі), щоб приготувати своє військо до битви. Все те він упорав і розставив як-то належало, протягом того вечора й ночі. Поляки ж, утративши двох своїх „язиків”, злякалися й посунули назад. Вони переправилися через Жовту Воду і там за вечір опанцювалися, а за ніч викопали вздовж і вшир на версту значні й глибокі окопи довкола себе.

Переночувавши, Хмельницький перед світом рушив з усім військом назустріч полякам і, коли дістав од своєї сторожі звістку, що поляки відступили за Жовту Воду і там окопалися, наблизився й сам до тої Жовтої Води, ставши обозом проти польського обозу. Він наказав належно влаштувати оборону, оточивши шанцями табір довкруг, і лишив там водну піхоту. Після того почалася звичайна, від обозу до обозу, перестрілка. Сам Хмельницький з Тугайбеєм і з усім кінним військом перетнув в іншому місці річку Жовту Воду й міцно вдарив на поляків, які виїхали проти нього й години і, лігши на кілька тисяч трупів, з великим тріском і жахом ледве вскочили за свої окопи в обоз. Це сталося 5 травня в суботу, на п'ятому тижні після Великодня. Ці перші нещастя й ця поразка поляків уселили в серця всіх їхніх начальників дуже великий страх, вони навіть почали відчаюватися, що не вийдуть звідсіля живими. Одначе ще до вечора того ж таки суботнього дня

вони спробували знову вступити в бій з Хмельницьким та Тугайбеєм. Цього разу вони назад втратили свого товариства півтори тисячі і були ввігнані шаблями назад до свого окопу, – багато з них дістали тоді біду собі й рани.

Неділя 6 травня минула без військових сутичок. У понеділок сьомого травня поляки спробували втретє вийти за вали... 8 травня у вівторок на шостім тижні після Великодня, перед обідом, Хмельницький остаточно розгромив поляків. Одним із них доля наказала не жити, а гнити на Жовтій Воді, а іншим показала пряму стежку до Криму. Від цього погрому не врятувалися навіть десятка поляків. Потім Хмельницький з Тугайбеєм переправив через річку Жовту Воду обоз і поставив його біля польських окопів. Він зараз же виправив разом зі своїм чигиринським відданим і надійним товариством до Чигирина, щоб упіймати там свого ворога Чаплинського, близько півтораєста чоловік добрих молодців...

Загін той прибув до Чигирина, як йому було й сказано, смерком і застав Чаплинського, коли він уже добре повечеряв і розібрався спати. Його схопили без найменшого пошанівку і зі своєї ласки на голі, прикриті тільки кошулею, панські плечі всипали з сотню ногайських нагаїв. Тоді одягли його в грубникову кожушину і, наказавши навечно попрощатися з дружиною, всадили на коня й помчали до Хмельницького. Хмельницький привітав свого ворога гнівним словом і оголосив польським полонянам, що всього того кровопролиття, яке сталося, винуватець Чаплинський. Він присудив і відразу наказав відтяти йому голову, перше відпровадивши його вбік, на кілька верств від лядського обозу. Так учинив він для того, щоб ворог миру й спокою не лежав поруч з тими шляхетськими трупами, які через нього поклали тут, на Жовтій Воді, у загальній біді від козацької зброї свої голови.

...Хмельницький забрав польський обоз з усім достатком і скарбами і, обдарувавши з тієї здобичі значним почесним даром Тугайбея, все інше дав забрати козакам і татарам. Узяв там Хмельницький вісім добрих польових гармат з достатньою кількістю пороху й куль, кільканадцять пар котлів з довбишами до них, кількадесят *хоругв*, два бунчуки, дві булави, кількадесят чоловік трубачів та чимало інших обозових служок, яких до числа війська не прираховували.

Величко С. Літопис: У 2-х т. – К.; Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 65-67.

**ГРАБ'ЯНКА Г. “ПЕРЕБІГ
ПРЕЗЕЛЬНОЇ І ВІД ПОЧАТКУ
ПОЛЯКІВ ЩОНАЙКРИВАВІШОЇ
НЕБУВАЛОЇ БИТВИ БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З ПОЛЯКАМИ...
РОКУ 1710” (Літопис Гр. Граб'янки)**

(ГРАБ'ЯНКА ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ (рік народження не встановлено – помер близько 1738 р.) – козацький історик, літописець. Навчався у Києво-Могилянській колегії. Добре володів польською, латинською та німецькою мовами. Займав посади полкового хорунжого, осавула, судді. З 1723 по 1725 роки був ув'язнений у Петропавлівській фортеці в Петербурзі. Загинув у поході на татар.

Граб'янка зробив спробу одним із перших викласти історію козацтва в Україні. Його перу належить твір „Перебіг презельної і від початку поляків щонайкривавішої небувалої битви Богдана Хмельницького з поляками... Року 1710”.

Протягом XVIII ст. літопис був чи не найпопулярнішим серед рукописної “козацької” літератури. Він складався зі вступу і окремих розповідей про походження та історію козаків).

Про похід Хмельницького у польські землі навесні 1655 р.

Тяжко хворий Хмельницький почув, що приїхали його сподвижники, і, підтримуваний з обох сторін двома чоловіками, вийшов до них. При його появі полковники та генерали, що зібралися на раду, дружньо встали. І віддали шану славетному вождеві.

Це була людина воістину варта звання гетьмана. Він не боявся біди, у найтяжчому становищі не втрачав голови, не боявся найтяжчої роботи, був міцний духом; з однаковою мужністю зносив мороз і спеку, їв і пив не скільки хотів, а скільки можна було, ні вдень, ні вночі не знемагав від безсоння, а коли справи і труд воїна зморювали його, то він спав невеличку крихту часу і спав не на коштовних ліжках, а в постелі, що до лица воїну. Лягаючи спати, не думав, як би знайти тихий куточок, а вкладався посеред військового гамору; одягався він так, як і всі інші, мав коней та зброю не набагато кращу, ніж в інших. Не раз його бачили, як, укритись військовим плащем, знеможений, він спав посеред сторожі. Він завжди перший кидався в бій і останній повертався з битви. Маючи ці та до цих подібні достоїнства, зовсім не дивно, що він став переможцем та пострахом для ляхів, а мирянам припав до

душі, бо, відійшовши до військових справ та ученій, повністю зайнявся собою. У його воїнства все так було злагоджено, що коли б він не пощадив (про це мовилось уже), то зовсім би міг знищити Польщу.

Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К.: Т-во „Знання України”, 1992. – С. 109-112.

БОПЛАН Г. “ОПИС УКРАЇНИ, КІЛЬКОХ ПРОВІНЦІЙ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО, ЩО ТЯГНУТЬСЯ ВІД КОРДОНІВ МОСКОВІ ДО ГРАНИЦЬ ТРАНСІЛЬВАНІЇ, РАЗОМ З ЇХНІМИ ЗВИЧАЯМИ, СПОСОБОМ ЖИТТЯ І ВЕДЕННЯ ВОЄН”

(ГІЙОМ ЛЕВАССЕР ДЕ БОПЛАН (1600-1673 рр.) – французький інженер, картограф. Народився в Нормандії. Свою діяльність розпочав як військовий інженер. Тривалий час (1630-1647 рр.) перебував в Україні. Наслідком його 17-річної мандрівки стала поява праці “Опис України”, на яку зразу звернули увагу історики, літератори. Книга мала надзвичайно великий успіх. Її перекладали латинською, англійською, німецькою, польською, російською мовами. У своїй праці Боплан подає відомості з географії, історії України. Описує звичаї і побут українського народу, розповідає про козаків та організацію їхнього життя. Він підготував також десять мап, які дають уявлення про територію України в XVII столітті. Боплан був тією людиною, яка прагнула популяризувати нашу державу в Європі: він називав нашу землю Україною, а народ – українським).

Про те, якими ремеслами займаються козаки

Оповідши про доблесть козаків, доречно буде сказати про їхні звичаї і заняття. Майте на увазі, що серед цих козаків взагалі трапляються знавці усіх ремесел, необхідних людині: теслі для будівництва жител і човнів, стельмахи, ковалі, зброярі, кожум'яки, римарі, шевці, бондарі, кравці та інші. Вони дуже добре виготовляють селітру, якої вельми багато на цих землях, і роблять з неї чудовий гарматний порох. Їхні жінки прядуть льон і вовну, роблять з них полотно і тканини для щоденного вжитку. Всі вони добре вміють обробляти землю, сіяти, жати, випікати хліб, готувати всякі м'ясні страви, варити пиво, хмільний мед, брагу, оковиту тощо. Нема серед них жодного, незалежно від віку, статі чи становища, хто б не хотів перевершити свого товариша у вмінні пити й гуляти. Нема також серед християнських народів подібного народу, який так мало дбає про завтрашній день.

А взагалі, слід визнати, що всі вони розуміються на багатьох ремеслах, хоча одні вправніші в якомусь фаху, ніж інші; трапляються і такі, що мають більш обширні знання, ніж загал. Одне слово, усі вони досить кмітливі, але саме в тих справах, які вважають для себе корисними й необхідними, головним чином, що пов'язане з їхнім селянським життям.

Боплан Гійом Левассер де. Опис України. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 25-28.

ШЕВАЛЬЄ П. “ІСТОРІЯ ВІЙНИ КОЗАКІВ ПРОТИ ПОЛЬЩІ”

(П'ЄР ШЕВАЛЬЄ – французький мандрівник, історик, офіцер. Роки народження та смерті не відомі. Жив у XVII ст. Відомо, що багато разів бував у Польщі та в Україні. У 1646 році командував загonom у 2400 козаків, завербованих у Польщі, і разом з ними брав участь в облозі Дюнкера. Написав працю “Історія війни козаків проти Польщі”, яка є корисним джерелом для вивчення історії Визвольної війни українського народу середини XVII ст. Вперше книга П'єра Шевальє була видрукувана у 1663 році у Парижі).

Розвідка про землі, звичаї, спосіб правління, походження та релігію козаків

...Країна, де мешкають козаки, зветься Україною, що означає окраїна. Це вся територія, що простяглася поза Волиню та Поділлям і яка входить до складу Київського та Брацлавського воєводств. Останніми роками козаки самі стали господарями цих областей.

Україна є дуже родючою країною, так само, як Русь та Поділля, а земля, тільки-но її обробляти, дає силу-силенну всякого збіжжя, і мешканці здебільшого не знають, що з ним робити, оскільки ріки зовсім не судноплавні. Україна дуже багата також на різну худобу, дичину та рибу, тут сила меду та воску, дерева, яке, крім звичайного вжитку, служить для спорудження будинків. Мешканцям України бракує лише вина та солі; перше вони дістають з Угорщини, Трансильванії, Валахії та Молдавії, а до того ж воно в них замінюється пивом, медом і горілкою, яку гонять з зерна і яку тут дуже люблять. Щодо солі, то її вони одержують з соляних шахт Велички, поблизу Кракова, або з Покуття – однієї з польських областей.

Всі будинки в цій країні дерев'яні, так само, як у Московії та в Польщі. Мури міст зроблені тільки з землі, їх підтримують палі з поперечно покладеними дошками, немов загата; такі мури можуть досить

легко загорітися, проте вони краще витримують гарматну стрілянину, ніж кам'яні.

Головні ріки – це Дніпро, або Борисфен, Буг, Дністер, або Тірас (що тече вздовж кордону Валахії), Десна, Рось, Горинь, Случ, Стир і багато інших менших річок та приток, велика кількість яких свідчить про добру якість ґрунту.

Найвидатніші міста та фортеці, які займають козаки, – це Київ, центр воєводства і митрополії грецької церкви, Біла Церква, Корсунь, Костянтинів, Бар, Черкаси, Чигирин, Кодак, Ямполь над Дністром, Брацлав над Бугом – центр воєводства, Вінниця, Умань, Чернігів, Переяслав, Лубни, Павлоч, Фастів...

Мешканці України, які сьогодні всі називаються козаками і які з гордістю носять це ім'я, мають гарну постать, бадьорі, міцні, спритні до всякої роботи, щедрі і мало дбають про нагромадження майна, дуже волелюбні і не здатні терпіти ярма, невтомні, сміливі й хоробрі, але великі п'яниці, підступні та зрадливі; вони полюють і рибалять, знають різні ремесла, потрібні в сільському житті і на війні; їхньою особливістю є те, що вони чудово уміють виробляти селітру, на яку багата їхня країна та яку вони возять до різних країн Європи...

Мова козаків – це один з польських діалектів, як і польська мова, вона є слов'янською. Вона дуже ніжна і сповнена пестливих виразів та незвичайно витончених зворотів.

Щодо релігії, то мешканці України є грецького схизматичного віросповідання.

Ті, які сповідують грецьку релігію, заперечують також чистилище, кажучи, що після смерті кожний, відповідно до своїх вчинків, очікує страшного суду: добрі – у приємній і прекрасній місцевості серед добрих духів, а злі – в огидній і страшній разом з демонами... Їхні пости частіші та суворіші від наших, оскільки, сповідуючи грецьку релігію, утримуються не лише від м'яса, але також від масла, молока, сиру, яєць та навіть від риби і живляться тільки капустою, буряками, грибами та іншими овочами. Серед них є такі побожні, що споживають лише хліб та воду, за винятком все ж субот та неділь.

Шевальє, П'єр. Історія війни козаків проти Польщі. – К.: Томіріс, 1993. – С. 38-44, 46-51, 74-75.

**ШЕРЕР Ж-Б. “ЛІТОПИС МАЛОРОСІЇ,
АБО ІСТОРІЯ КОЗАКІВ-ЗАПОРОЖЦІВ
ТА КОЗАКІВ УКРАЇНИ, АБО
МАЛОРОСІЇ”**

(ЖАН-БЕНУА ШЕРЕР (1741-1824 рр.) – німецький і французький історик, географ, дипломат. Автор першого західноєвропейського дослідження, яке повністю присвячене історії України – “Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії”. Вперше ця праця була видрукувана у 1788 році в Парижі).

Деякі звичаї запорозьких козаків і козаків Малоросії.

Запорозькі козаки носять як відмінний знак на маківці голови чуб, великий, наче жмуток пір'я. Решту голови вони голять. Вони надають такого значення цьому чубові, що коли один козак вирве в іншого, то мусить заплатити йому п'ять карбованців.

Дівчата низького походження носять у Малоросії коси, з'єднані на голові, як у деяких місцевостях Німеччини. Але дівчата вищого стану перев'язують волосся стрічкою і лишають його вільно звисати ззаду, не вживаючи ні пудри, ні помади.

...У Малоросії при кожній церкві без винятку є лікарня, або *лазарет*, де люди, справді бідні й нездатні себе забезпечити, доглянути коштом церкви, залежно від її прибутків.

Найперше, чого вчать молодь, це є повага й шана до людей похилого віку. Це доводить, що нинішній устрій походить від патріархального ладу.

Колись усі мешканці Малоросії користувалися якнайбільшою свободою. Якщо комусь не подобалося життя на землі одного пана, він залишав її й переходив на землю іншого. Наказом імператриці Катерини II це було заборонено. Тепер, коли хто-небудь незадоволений своїм паном, він може поскаржитися на нього судді. На лихо для цього селянина, процес тягнеться без кінця або ж його нарешті відсилають до його пана, додавши до цього присуду кілька ударів кием.

Розділ XX. Про знищення Запорозької Січі

Російський двір, побоюючися, що незадоволення, яке поширилося після всіх цих заходів, може рано чи пізно призвести до повстання, вирішив покінчити з народом, що викликав такі побоювання. З цією метою Катерина II видала наказ, який заслуговує бути наведений повністю. Він звучить так:

“Ми, Катерина II, Божою милістю імператриця й самодержиця всієї Русі і прочая, і прочая.

Ми хочемо оголосити цим усім нашим вірним підданам на просторах нашої імперії, що Січ козаків, відомих під іменем запорожців, нарешті цілком знищена через неспокій, який у нас викликав непослух цього народу до наших найвищих наказів.

Ми не будемо згадувати тут про скарги, принесені до нашого трону сусідніми державами на напади та пограбування, які постійно здійснювали запорожці на наших кордонах. Ми згадаємо лише початки та походження цих людей і докази зухвалої зневаги, яку вони виявили до нашої монархічної влади, а також насильств, які вони чинили над своїми співвітчизниками й нашими підданими...

Що ж до їх злочинів, які ми не можемо покарати з належною суворістю, то вони полягають головним чином у такому:

I. Хоч ми й бажаємо забути їхні давні порушення та віроломну поведінку замість належної покори, поведінку таку ж шкідливу, як і гідну кари, ми все ж таки не можемо мовчати про зухвалість, з якою протягом десяти останніх років і ще зовсім недавно вони захоплювали землю своїх сусідів і привласнили собі не тільки місцевості, які ми завоювали під час останньої війни з Оттоманською Портою, а ще й Новоросійську губернію, яку ми колонізували, і робили все це під тим приводом, що всі ці землі належали їм з давніх часів...

II. Запорозькі козаки мали зухвальство не тільки опиратися розмежуванню земель за нашим наказом у тих місцевостях Новоросійської губернії, які вони собі привласнили, але й замірялися на життя присланих для цього офіцерів. Вони також побудували на цих землях з власної волі приватні будинки і навіть підкорили собі близько восьми тисяч душ обох статей..

III. Самим тільки мешканцям Новоросії протягом останніх двадцяти років, тобто від 1755 р. й до сьогодні, своїми нападами та розбійництвом вони завдали втрат на багато тисяч карбованців.

Зневажаючи заборони, не раз повторювані нашими командуючими, запорожці не тільки приймали до себе козаків, які дезертирували з нашої служби, але також підмовляли різними хитрощами одружених людей з Малоросії, які мали свої оселі, втекти до них лише для того, щоб їх підкорити та запровадити у їхніх володіннях власне хліборобство. Це їм також вдалося, і зараз у місцевостях, які належали раніше запорожцям, п'ятдесят тисяч душ займаються сільським господарством.

...Узявши до серйозного розгляду усі ці обставини, ми виявилися зобов'язані перед Богом, перед нашою імперією й перед усім людським родом покласти край Запорозькій Січі й козакам, які носять її ім'я. Отже, наш генерал-лейтенант пан Текелі з військом, яке ми йому дові-

рили, оточив і захопив згадану Січ у найкращому порядку, який тільки був можливий, з надзвичайним спокоєм і без будь-якого опору з боку козаків, бо вони помітили наближення до них війська лише тоді, коли були вже оточені з усіх боків. А ми спеціально наказали згаданому командирові виконати доручення найбільш мирним способом і по можливості без кровопролиття. Бажаючи повідомити наших вірних і любих підданих про всі ці обставини, ми їм у той же час оголошуємо, що нині Січ запорозьких козаків уже не існує за своїми давніми законами, отже, й козаки, що мали це ім'я, згасли назавжди...

Дано у Москві 14 серпня 1775 р., а нашого царствування чотирнадцятого.

Підписано: "Катерина".

Шерер, Жан-Бенуа. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозьців... – К.: Укр. письменник, 1994. – С. 52-55, 63, 67-68, 70, 119-121, 148-154.

ЦИРКУЛЯР МИНИСТРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ВАЛУЕВА ОТ 8 ИЮЛЯ 1863 ГОДА

Принимая во внимание, с одной стороны, настоящее тревожное положение общества, волнуемого политическими событиями, а с другой – имея в виду, что вопрос об обучении грамотности на местных наречиях не получил ещё окончательного разрешения в законодательном порядке, министр внутренних дел признал необходимым, впредь до соглашения с министром народного просвещения, обер-прокурором Святейшего Синода и шефом жандармов относительно печатания книг на малороссийском (украинском) языке, сделать по цензурному ведомству распоряжение, чтобы в печати дозволялись только такие произведения на этом языке, которые принадлежат к области изящной литературы; с пропуском же книг на малороссийском (украинском) языке как духовного содержания, так и учебных вообще назначаемых для первоначального чтения народа, приостановиться.

О распоряжении этом было подвергаемо Высочайшее Государя Императора воззрение и Его Величеству благоугодно было удостоить оное Монаршего благоволения.

**ЭМСКИЙ УКАЗ 1876 ГОДА
ПО ОТДЕЛЕНИЮ СОБСТВЕННОЙ
ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО
ВЕЛИЧЕСТВА КАНЦЕЛЯРИИ.**

Немедленно выслать из края Драгоманова и Чубинского (автор слов украинского гимна), как неисправимых и положительно опасных в крае агитаторов.

“Государь Император 18/30 мая 1876 года Высочайше повелеть соизволил:

Не допускать ввоза в пределы Империи, без особого на то разрешения Главного Управления по делам печати, каких бы то ни было книг и брошюр, издаваемых за границей на украинском языке;

Печатание и издание в Империи оригинальных произведений и переводов на украинском языке воспретить, за исключением лишь:

а) исторических документов и памятников;

б) произведений изящной словесности, но с тем, чтобы при печатании исторических памятников безусловно удерживалось правописание подлинников; в произведениях же изящной словесности не было допускаемо никаких отступлений от общепринятого русского правописания, и чтобы разрешение на печатание произведений изящной словесности давалось не иначе, как по рассмотрении рукописей в Главном Управлении по делам печати;

3. Воспретить также различные сценические представления и чтения на украинском языке, а равно и печатание на таковом же текста к музыкальным нотам”.

*Факти з історії: Эмський Указ и Валуевський циркуляр
//<http://nova.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=78>*

**ПЕРШИЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ**

(УНІВЕРСАЛІ – грамота, державний документ, який був характерним для Української держави другої половини XVII – XVIII ст. Універсали, як правило, видавали гетьманський уряд та полковники.

У березні 1917 року в Україні до влади прийшла Центральна Рада. Першими документами, які вона проголосила, були універсали. За короткий час існування Центральної Ради було прийнято і опубліковано чотири універсали: три протягом 1917 року і один – останній – у 1918 році).

Народе Український! Народе селян, робітників, трудяшого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі.

Найкращі сини твої, вибрані люде від сел, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських, вибрали нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам стояти й боротися за ті права і вольності.

Твої, народе, вибрані люде заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням – Всенародні Українські Збори (Сеїм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В сей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю і державним розумом, що ти, народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим державним народом, як рівний з рівним.

*Ухвалено: у Києві, року 1917, місяця червня (іюня), числа 10.
Українська Центральна Рада.*

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Народе України! Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Народня Республіка. Справдилась колишня давня мрія батьків Твоїх, борців за вольності і права трудящих. Але в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знеслили наш Край і людність, фабрики товарів не виробляють, заводи спиняються, залізниця розхитана, гроші в ціні падають, хліба зменшилося, наступає голод. По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо коли посунуло з фронту військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій Землі. Через все це не змогли відбутися вибори в Українські Установчі Збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час, і ці Збори, призначені на нинішній день, не могли відбутись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове Правительство. А тим часом Петроградське

Правительство Народніх Комісарів, щоб повернути під свою владу Вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилас на наші землі свої війська красногвардійців, большевиків, які грабують хліб наших селян і без всякої платні вивозять його в Росію, не жалючі навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

Ми, Українська Центральна Рада, зробили все, щоб не допустити сеї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградське Правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим Народом і Республікою, крім того, те саме Петроградське Правительство Народніх Комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще священною. Знов полетіть кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, обрана з'їздами селян, робітників і солдатів України, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо Український Народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше. Але для того, щоб ні Руське Правительство, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді установити той бажаний мир, для того, щоб вести свій Край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх громадян України: однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу. Зо всіма сусідніми державами, як-от: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки.

Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття.

Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – С. 254, 256, 265.

ІЗ ДИРЕКТИВ ПЛЕНУМУ ЦК КП(б)У З НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ

16-17 жовтня 1922 р.

1) Щодо української мови

а) Повна абсолютна рівноправність української і російської мов, рішуча боротьба проти всякої штучної українізації і русифікації і разом з тим усунення тих перешкод, які затримували б природний розвиток української культури або які відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою. Боротьба проти будь-якого прагнення зробити з української мови засіб відособлення і протиставлення українських робітників і селян – російським. Вживан-

ня тієї чи іншої мови є воля кожного, і держава не повинна поділяти свої установи на такі, в яких вплив був би за російською мовою, і такі, в яких вплив був би за українською мовою.

б) Необхідно заборонити офіційним установам і особам відмовлятися від розгляду тих чи інших документів або матеріалів на тій лише підставі, що вони написані російською або українською мовою.

в) У школах з викладанням російською мовою необхідно ввести обов'язкове вивчення української мови, а в школах з українською мовою російська мова повинна бути обов'язковим предметом вивчення.

г) Мова викладання в школах повинна вводитися згідно з організованим волевиявленням населення, вираженим у вигляді постанови пленуму Ради або з'їзду Рад, що повинно бути узаконено окремим декретом. А думка викладацького персоналу при визначенні мови викладання до уваги не повинна братися.

д) З метою сприяння вивченню комуністами української мови вважати необхідним введення викладання української мови, як обов'язкового предмета, в радпартшколах, виділивши йому достатню кількість годин з тим, щоб ті, які закінчують школу, фактично його знали. В тих губерніях, де є для цього умови, визнати бажаним вести викладання в радпартшколах українською мовою.

2) Щодо української народної школи

Без неухильного прагнення до радянзації української народної школи остання неминуче стає цитаделлю українського націоналізму.

Головне завдання партії в наступний період у галузі освіти полягає в оволодінні українською народною школою, у перетворенні її з розсадника шовінізму в знаряддя комуністичної освіти серед українського селянства, для чого необхідно:

а) Спрямувати діяльність „Всеиздата” насамперед на створення української радянської навчальної літератури та на негайне складання стислих загальнодоступних українських підручників популярною мовою, які мають дати учням трудової школи перші елементарні знання з історії УСРР та її Конституції. Доручити компетентній особі написати історію України з марксистської точки зору.

б) З огляду на те, що підручники є одним із засобів тиснення на національні меншості і взагалі на національні групи, вжити заходів до усунення національної пропаганди через підручники так, щоб кожна національна школа мала підручники рідною мовою в достатній кількості.

Україна в ХХ столітті: Зб.докум. і матеріалів (1900-1939) / Упор.: А.Г.Слюсаренко, А.О.Буравченков, Н.І.Миронець та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – С.257-259.

**ЛИСТ ЗАВДІУЮЧОГО ВІДДІЛОМ У
СПРАВАХ МУЗЕЇВ І ОХОРОНИ
ПАМ'ЯТОК МИСТЕЦТВА І
СТАРОВИНИ НАРКОМАТУ ОСВІТИ
РРФСР Н.І. ТРОЦЬКОЇ ДО ГОЛОВИ
РАДНАРКОМУ УКРАЇНИ
Х.Г. РАКОВСЬКОГО ПРО
НЕОБХІДНІСТЬ ПОЛПШЕННЯ
СТАНУ ОХОРОНИ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИЄВА**

21 лютого 1923 р.

Про сохранність пам'ятників Києво-Печерської лаври.

Из сообщения председателя Киевского Губернского Комитета Охраны памятников искусства, старины и природы тов. **ВИННИЦКОГО** выясняется, что охрана памятников искусства и старины в городе Киеве находится в чрезвычайно ненормальных условиях. Местный **ГУБИСПОЛКОМ** не считается с представлениями Киевского Комитета по охране и предпринимает ряд мер, которые ведут к гибели памятников искусства и старины.

Принимая во внимание, что Киев в отношении искусства и древностей (собор Софийский, Киево-Печерская лавра и проч.) имеет выдающееся значение не только как место сосредоточения Украинского Искусства, но и как город, обладающий шедеврами, имеющими мировое значение. Отдел по делам Музеев и Охране памятников искусства старины и природы **НАРКОМПРОСА РСФСР** крайне озабочен созданным в Киеве положением и просит Вас принять все зависящие и при этом самые срочные меры к устранению препятствий к правильной постановке дела охраны памятников искусства и старины на Украине.

Необходимо, прежде всего, не препятствовать передаче Музеям города Киева памятника графа **БОБРИНСКОГО** – работы **ШРЕДДЕРА**, как имеющего несомненный художественный интерес, и этим предохранить его от уничтожения. Во-вторых, (надо) позаботиться, чтобы эксплуатация зданий Киево-Печерской лавры не могла разрушительным образом повлиять на ее архитектурные и бытовые памятники. Из опыта Наркомпроса р.С.Ф.С.Р. (можно сделать вывод, что) единственной мерой для ее сохранения может служить: безоговорочная передача всей лавры в ведение Украинского Наркомпроса, с тем, чтобы он сам нашел формы ее эксплуатаций, гарантирующие ее сохранность. Вселение же туда органов **СОБЕСА**, посторонних совершенно к делу ох-

раны искусства, может самым печальным образом отразиться на общем состоянии лавры.

Обращаюсь к Вам за содействием с полной уверенностью, что Вы не оставите вышеизложенное без внимания. Отдел по делам Музеев просит Вас в возможно скором времени сообщить о результатах его ходатайства.

Завед. отделом музеев Н. Троцкая. Ученый секретарь С. Детинцев.
Украина в XX ст. ... – С. 279-280.

ЛИСТ НАРОДНОГО КОМСАРИАТУ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО ГУБВИКОНКОМІВ РЕСПУБЛІКИ ПРО СПРІЯННЯ РОЗВИТКОВІ МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ

1 жовтня 1923 р.

Про заходи, щодо сприяння розвитку музейних установ.

Всем /кроме Катеринославского/ Пред/седателям/ Губисполкомов

За период революции с большим трудом со всех концов Украины в губернские уездные музеи и музейные фонды были стянуты материалы, характеризующие историю, быт, искусство, промышленность и природные богатства Украины, представляющие колоссальную культурную ценность.

За последнее время музеи пришли в упадок, здания начали разрушаться, стали происходить кражи музейного имущества. Кражи касались, главным образом, наиболее ценных экспонатов, чем нанесен непоправимый материальный и культурный ущерб Республике.

Поступающие копии приказов по Губ/ернскому/ Госконтролю о произведенных расследованиях по делам краж вещей и ценностей из отдельных губернских музеев /Екатеринославского, Одесского и друг/их/ устанавливают причину этих явлений как результат недостаточной охраны их.

В настоящее время положение музеев Украины приходится признавать крайне тяжелым. Поддержки со стороны местных руководящих органов, долженствующих быть наиболее заинтересованными в их нормальном существовании, музеи не встречают; здания, большей частью сами представляющие ценнейшие памятники зодчества, не ремонтируются, штаты недостаточны и почти не оплачиваются, охраны нет. Государство не может отпускать достаточного количества средств на их содержание и в частности на охрану. Местам необходимо самим изыскать средства на охрану музеев.

В интересах сохранения культурных ценностей музеев и необходимости использования их рабоче-крестьянскими и красноармейскими массами Украины для поднятия ими своего культурного уровня, Главполитпросвет просит оказать ему содействие в этом деле и принять меры к предотвращению гибели музеев и, главным образом, установить надлежащую охрану, чтобы предотвратить их разграбление.

Нарком Просвещения УССР *Затонский*

Пред. Главполитпросвета *Исакович*

Секретарь Коллегии НК Проса *Лещинский*

Україна в ХХ ст. ... – С. 296-297.

ІЗ ПОСТАНОВИ ВУЦВК І РНК УСРР “ПРО ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ МОВ І ПРО ДОПОМОГУ РОЗВИТКОВІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ”

Від 1 серпня 1923 р.

Ті спокійні обставини, що склалися після перемоги над контрреволюцією і над голодом, дають Радянській владі змогу розвинути той визвольний національний процес, що почала Жовтнева революція через скинення влади поміщиків і капіталістів, які разом з царською бюрократією були на території України не тільки експлуататорами робітників і селян, але й русифікаторами, що переслідували та пригнічували українську національність.

За короткий час існування Радвлади на Україні, незважаючи на відтягнення всіх сил культурного фронту, зроблено вже багато в справі розвитку української культури, в справі школи та книжки. Але ця робота не могла усунути нерівності культур, що створилася внаслідок вікового утиску.

Через те найближчим завданням Уряду мусить бути усунення цієї нерівності в галузі національної культури.

Те ж саме завдання диктує Радянській владі ще й потреба зміцнення тісної спілки робітників і селян і ще більше пристосування державного апарату до потреб, до побуту і до мови українського народу. Для цього треба збільшити українізацію всього державного апарату.

Залишаючи і на майбутнє обов'язковість для службовців знання російської мови, що є засобом взаємин з найбільшою національною меншістю на Україні і з народами всього Союзу, зокрема з російським народом, і вважаючи, що в сучасних умовах російська мова перестала бути засобом пригнічення в руках привілейованих класів і, навпаки, є засобом прилучення української культури до високорозвиненої, що

має світове значення, – російської культури, Робітничо-селянський уряд України визнає за потрібне все ж таки протягом найближчого часу зосередити увагу держави на поширенні знання української мови. Формальна відмінність, що визнавалася до цього часу між двома найбільш поширеними на Україні мовами – українською та російською, – недостатня. Внаслідок відносно слабого розвитку української школи і української культури взагалі, внаслідок відсутності потрібних підручників для навчання, відсутності підготовленого до певної міри персоналу – життя, як ми бачимо на досвіді, приводить до фактичної переваги російської мови.

Щоб усунути таку нерівність, робітничо-селянський уряд вживає низку практичних заходів, які, додержуючи рівноправність мов усіх національностей, що є на території України, мусять забезпечити українській мові місце, відповідне числу та питомій вазі українського народу на території УС РР.

Щоб досягти зазначеної мети, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів постановили:

І. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Мови всіх національностей, що є на території України, проголошуються рівноправними.

2. Кожному громадянину будь-якої національності забезпечується можливість в його зносинах з державними органами і в зносинах державних органів з ним користуватися рідною мовою.

Відповідно до переважного числа населення, що говорить українською мовою, вибрати, як переважаючу для офіціальних зносин, українську мову.

Відповідно до політичного та культурного значення російської мови та її поширеності на Україні, вважати за найпоширеніші на Україні обидві мови – українську та російську. Згідно з цим робітничо-селянська влада звертатиметься до всього населення України в цілому обома найпоширенішими мовами – українською та російською.

6. В адміністративно-територіальних одиницях (районах, округах, губерніях), а також і в містах з більшістю населення, що належить до національних меншостей, органи влади користуються мовою більшості населення, з додержанням, проте, гарантій для решти національностей, що є в цьому районі.

Примітка 1. Національна меншість творить більшість для даної адміністративно-територіальної одиниці (чи міста) в тому разі, коли вона перевищує своїм числом половину всього населення.

Примітка 2. В тих місцевостях, де ні одна з національностей не має абсолютної більшості, органи влади користуються переважно мовою відносної більшості населення цієї місцевості.

7. На з'їздах, засіданнях Рад, зборах, мітингах, конференціях, прилюдних читанках і всіляких прилюдних виступах кожному громадянину надається право вільно говорити своєю рідною мовою <...>

IV. ПРО СПІВРОБІТНИКІВ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

20. З наданням чинності цьому декретові ніхто з тих громадян, хто не володіє обома найбільш поширеними мовами, не може бути прийнятий на службу в державну установу.

Примітка 1. Приймати на державну службу тих осіб, що не володіють українською мовою і знову вступають, можна виключно зі спеціального в кожному випадкові спеціально зареєстрованого дозволу в центрі – Народного комісара та керівників центральних установ, а в губерніях і округах – Голгубвиконкому й Голокрвиконкому, і при тому ж доконечним зобов'язанням для кожного, хто вступає знову, вивчити українську мову протягом 6 місяців з дня вступу на службу.

Примітка 2. В районах і селах вступати на державну службу особам, що не знають мови більшості населення даного району й села, а також одної з двох найбільш поширених мов, не дозволяється.

Особи, що перебувають на державній службі до моменту надання чинності цьому декретові і не володіють обома найбільш поширеними мовами, мають вивчати їх протягом року.

Зазначені в п. 21 особи, що не вивчили в установлений для них строк української мови, підлягають безумовному звільненню з державної служби. Звільнений не може бути прийнятий ні в один з державних органів без знання української мови.

Категорії особливо кваліфікованих осіб, а також осіб, що мають спеціальне призначення і можуть бути звільнені від обов'язкового вивчення української мови, встановлює Рада Народних Комісарів особливими постановами.

Залізничники, що служать на території України, за винятком потягової бригади, що обслуговує потяги простого сполучення загальносоюзних магістралей, мусять володіти обома найбільш поширеними мовами.

V. ЗАХОДИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЗНАННЯ НАЙПОШИРЕНІШИХ НА УКРАЇНІ МОВ

25. Доручити Наркомосові організувати при установах для навчання співробітників радянських установ української мови курси

двох типів: короткотермінові з строком навчання на них не більш як 3 місяці і довготермінові (для кваліфікованих робітників) з строком навчання до 9 місяців.

26. Центральним, губерніяльним і окружним органам надається право в установленому штатному порядку організувати апарати для обмуровування потреб Різних національностей, української та російської, з достатнім числом перекладачів.

Культурне будівництво в Українській РСР: Важливі рішення КП і Радянського уряду. 1917-1959 рр.: 36.. документів. – К., 1959. – Т. 1. – 1917 – червень 1941 рр. – С. 242-247.

З РЕЗОЛЮЦІЇ ПЛЕНУМУ ЦК КП(б)У ПРО ПІДСУМКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ

2-6 червня 1926 р.

6. За останній рік, з часу як поставили питання про українізацію на квітневому пленумі 1925 року, ми маємо величезні досягнення в галузі українізації. В державному апараті процент діловодства, що провадиться українською мовою, доходить 65, тоді, як на початку того року він становив 20. Держапарат у районах та округах працює вже переважно українською мовою. Початкову школу українізовано на 80% (решта обслуговує нацменшості). Систематично йде вперед українізація середньої та вищої школи. Незважаючи на всі труднощі, пресу українізовано на 60%. Поточного року переведено на українську мову більше як половину шкіл політграмоти на селі. Розгортається українізація шкіл політграмоти в місті. Процент українців у партії з 37 підвищився до 47, а в комсомолі – з 50 до 61.

Культурне будівництво в Українській РСР: Важливі рішення КП і Радянського уряду. 1917-1959 рр.: 36.. документів. – К.: Держполітвидав, 1959. – Т. 1. – С. 312.

ІЗ ПОСТАНОВИ РАДНАРКОМУ УСРР “ПРО ШКІЛЬНУ МЕРЕЖУ ЗАГАЛЬНОГО НАВЧАННЯ”

25 листопада 1924 р.

<...> Положення про шкільну мережу загального навчання Семирічна трудова школа складається з 2 концентрів: першого – початкового (чотирилітка) і другого (трилітка).

1-й концентр (чотирилітка), назначений для дітей віком від 8 до 11 років, має бути загальноприступний і безплатний.

Примітка. Плата за навчання береться тимчасово тільки в школах міських і містечкових на підставі особливих постанов губвиконкомів, згідно з інструкцією, виданою Наркомосвітою у згоді з Наркомфіном і Наркомпрацею.

3. Мережа трудових шкіл першого концентру має відповідати своєю численністю і густістю числу і територіальному розподілу людності губернії.

При здійсненні загального навчання в першу чергу вживаються заходи до розвитку мережі в місцевостях, де шкільна мережа слабо розвинена, обраховуючи мережу шкіл національних меншостей.

Кінцевим строком для провадження загального навчання встановлюється 6 років, починаючи з 1924/25 шкільного року.

Число трудових шкіл першого концентру будується з розрахунку один учитель на 40 дітей (комплект).

*Примітка**. Для шкіл національних меншостей в тих місцевостях, де вони не живуть компактними масами, припускається зменшення комплекту до 20 дітей.

6. Чотирилітка нормального типу (перший концентр) складається з 4 послідовних груп учнів із 4 вчителями й 160 учнями.

*Примітка**. Умови, за яких припускається відступати від нормального типу чотирилітки, визначаються інструкцією Наркомосвіти.

7. Кінцеву величину радіусу, обслуговуваного одною школою першого концентру, встановлюється в 3 версти.

*Примітка**. Збільшувати радіус припускається не інакше як з дозволу органів Наркомосвіти залежно від місцевих умов.

Для обслуговування малозаселених місцевостей можна організувати рухомі школи.

Надалі до організації в даній місцевості повної мережі шкіл першого концентру, затвердженої Наркомосвітою, повні семилітки можна відкривати тільки з розрахунку – одна повна семилітка на 30 комплектів учнів шкіл першого концентру.

10. У кожній із 3 старших груп трудової школи семилітки має бути 40 учнів <...>

Харків, 25 листопада 1924 р.
Голова Ради Народних Комісарів
Керуючий справами Раднаркому
Секретар РНК

В. Чубар
Ф. Бега
І. Єрещенко

Культурне будівництво в Українській РСР. 1917-1927: 36. документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 344-345.

**З ОГЛЯДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРЕСИ –
КОРЕСПОНДЕНЦІЯ ГАЗЕТИ
“ОБСЕРВЕР” ПРО ФІЛЬМ
О.ДОВЖЕНКА „ЗЕМЛЯ”**

15 вересня 1930 р.

За відсутністю першокласних картин, доступних для публіки, я повинна згадати тут про прекрасну роботу Довженко, показану особливим чином в середі в Російському посольстві (наскільки мені відомо, вона скоро буде демонструватися Кінематографічним товариством).

Я вважаю, що дасть пізніше більш докладний відгук про “Землю”. Наразі для гарантії її високої якості достатньо згадати про блискуче відчуття точних предметних рухів, прекрасну пориву ліричної композиції і до крайності ретельну настроєнку в гармонії з ритмами і розмірами. “Земля” – найкраща з того, що до цих пор приходило з Радянської Росії. Після неї Довженко стає в число чотирьох найкращих кінорежисерів світу.

*Культурне будівництво в Українській РСР. 1928 – червень 1941:
Зб. документів і матеріалів. – К., 1986. – С. 112-113.*

**ДОВІДКА НАРКОМАТУ ОСВІТИ
УКРАЇНИ ПРО НАЦІОНАЛЬНІ
ШКОЛИ В УКРАЇНІ**

Березень 1938 р.

Секретарям ЦК КП(б)У тов. Хрущеву Н.С., тов. Бурмістенку М.А.
О національних школах України

1. На Україні існує 21 656 шкіл, в яких навчається 5 143 789 учнів. Викладання в школах ведеться на 21 мовах. Так, наприклад, з українською мовою викладання існує 18 101 школа, російською – 1550 шкіл, єврейською – 312, молдавською – 163, узбецькою – 19, білоруською – 9, болгарською – 54, польською – 50, німецькою – 512, чеською – 14, греко-єллінською – 12, греко-татарською – 8, татарською – 5, армянською – 4, туркменською – 2, киргизською – 1, шведською – 1, казахською – 1.

Крім цього, існує 838 шкіл (так звані змішані школи), викладання в яких ведеться на кількох мовах – „українсько-єврейсько-німецькою, німецько-польсько-російською, українсько-російсько-болгарською” і т.д.

2. Во багатьох випадках під виглядом національних шкіл вороги народу – троцькісти, бухаринці і буржуазні націоналісти, орудував-

шие в Наркомпросе Украины, искусственно насаждали особые немецкие, польские, шведские, чешские, болгарские и др. школы, превращая их в очаги для проведения контрреволюционной работы и буржуазно-националистического, антисоветского влияния на детей.

На Украине создано 1530 особых национальных – немецких, польских, чешских, шведских, болгарских и др. школ, которые наиболее оказались засорены врагами.

3. Большинство школ с польским, немецким, болгарским и др. языками преподавания не имеют достаточных континентов детей. Так, например, в Киевской чешской школе имеется 3 класса и в них – 19 учащихся. В неполной средней польской школе Хмельевского района к началу этого года в 5, 6 и 7 классах осталось всего по 3 учащихся.

Главной причиной такого положения является то, что многие национальные школы насаждались искусственно, дети, учащиеся в них, совершенно не знали языка, на котором ведется преподавание.

Например, в 24-й Киевской немецкой средней школе обучается 49 детей, таких, у которых мать и отец по национальности немцы; 65 учеников, у которых лишь отец или мать по национальности немцы, остальные, то есть половина детей, по национальности русские, украинцы, евреи или других национальностей, никто из них не разговаривает и совершенно не знает немецкого языка.

4. Обнаружено много случаев принуждения украинского и русского населения посылать своих детей в польские, чешские и другие национальные школы.

Так, например, в Гнивани, Баре, Хмельнике Винницкой обл. искусственно были созданы польские школы, куда принуждали украинское население (на том основании, что они католики) посылать своих детей, не считаясь с тем, что дети и их родители польского языка не знали, детей настаивали обучать в украинских и русских школах.

5. Национальные школы не обеспечены учителями, учебниками, программами и наглядными пособиями, в результате чего дети этих школ не приобретают достаточных знаний основ науки и не вполне подготавливаются для поступления в средние и высшие учебные заведения.

Количество классов и детей в национальных польских, чешских, шведских и др. школах с каждым годом уменьшается, потому что в ряде школ фактически не было набора в первые классы, а из старших классов дети переходят в русские и украинские школы.

6. На Украине имеется один немецкий педагогический институт, два национальных отдела (польский, болгарский) при Киевском и Одесском украинском институтах, 13 национальных техникумов и

педучилищ, которые засорены враждебными элементами, не укомплектованы квалифицированными педагогическими кадрами.

В связи с этим прошу вопрос о реорганизации особьих национальных школ рассмотреть на ближайшем заседании ЦК КП(б) У.

Шматлай

Україна в ХХ столітті... – С. 411-414.

ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки постановляє:

Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою.

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження акту проголошення незалежності.

Голова Верховної Ради Української РСР **Л. КРАВЧУК.**

м. Київ, 24 серпня 1991 року

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ** та створення самостійної української держави – **УКРАЇНИ**.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ.

24 серпня 1991 року.

// Політика і час. – 1991. – №12.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(КОНСТИТУЦІЯ – слово латинського походження, що означає “устрій, утвердження”).

Верховна рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава...

Стаття 3

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави...

Стаття 10

Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 14

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави...

Право власності на землю гарантується.

Стаття 20

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України – національний гімн на музику М.Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ...

Розділ V

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 10

Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина...

Стаття 104

...Президент України складає таку присягу:

“Я (ім’я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов’язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов’язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі”.

Конституція України. – К.: Право, 1996. – С. 3-8, 35.

ДЗЮБА І. “ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?”

От і радіємо з денационалізації десятків народів, з успіхів русифікації, того, що, мовляв, понад десять мільйонів неросіян в Союзі, за останнім переписом (1989 р.) назвали “рідною” російську мову і зріклися своєї мови. І ставимо це в заслугу “великому и могучему русскому языку”, забуваючи, що всі великі росіяни вбачали велич і красу своєї мови зовсім не в її нібито здатності витіснити й замінити собою інші і славили її лише тоді й остільки, коли й оскільки йшлося про обстоювання її для себе, а не поширення її на інших.

...Щоб десятки націй СРСР “добровільно” відмовилися від своєї мови й національності, для цього потрібно дуже багато, непомірно багато неправди й несправедливості. Бо ж в атмосфері правди й справедливості безглузда й дика сама постановка такого питання, такої мети! Спеціально відмовлятися, цілим народом відмовлятися від своєї мови. ... Потрібно багато несправедливості і неправди щодо минулої історії цих народів, щодо марксизму-ленінізму, по суті комунізму, щодо характеру тих процесів, які відбуваються на наших очах.

// Вітчизна. – 1990. – №7. – С. 100.

ІВАНШИН В., РАДКЕВИЧ-ВИННИЦЬ- КИЙ Я. МОВА І НАЦІЯ.

Народ гине, коли він свій обов'язок заміняє на поняття обов'язку взагалі.

Ф. Ніцше

МОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Мова – запорука існування народу. Захищаючи рідну мову, ти захищаєш свій народ, його гідність, його право на існування, право на майбутнє. Не ухиляйся від цієї боротьби!

Захист рідної мови – найприродніший і найпростіший, найлегший і водночас найнеобхідніший спосіб національного самоутвердження і діяльності в ім'я народу. Маєш нагоду бути борцем за свій народ – будь ним!

Володіння рідною мовою – не заслуга, а обов'язок патріота.

Розмовляй рідною мовою – своєю і свого народу: скрізь, де її розуміють, з усіма, хто її розуміє. Не поступайся своїми мовними правами заради вигоди, привілеїв, лукавої похвали – це зрада свого народу.

Ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері: її люблять не за якісь принади чи вигоди, а за те, що вона – мати.

Сім'я – первинна клітина нації. Щоб вона не мертвіла і не відпа-

ла від національного організму, її має жити культ рідної мови. Тому

розмовляй у сім'ї мовою своєї нації. Не вмійш – учись. Прищеплюй дітям ставлення до мови як до святині, найдорожчого скарбу.

Допомагай кожному, хто хоче вивчити українську мову.

Ніколи не зупиняйся у вивченні рідної мови. *“Усі головні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя” (Вольтер).*

У твоїй хаті завжди мають бути українські книжки, журнали, газети. Не забудь і про дитячі видання. Хай звучить у твоїй хаті українське слово з теле- і радіоприймачів.

Підтримуй усі починання окремих осіб і громадськості, спрямовані на утвердження української мови.

Не будь байдужим до найменших виявів обмежень чи зневаги української мови. Стався до інших мов так, як би ти хотів, щоб ставились до твоєї рідної мови.

Бережи своє ім'я та імена своїх близьких від лакейських деформацій за чужомовним зразком. Пестлива форма власних імен, особливо дитячих, не повинна виходити за межі української мови, національної традиції.

Пам'ятай: найкращі вчителі мови для дітей – це мати і батько.

Незнання рідної мови не звільняє тебе від обов'язку і не позбавляє права боротися за неї, за те, щоб твої діти і внуки мали можливість знати і користуватися мовою свого народу.

Вивчай інші мови. Це дасть можливість не тільки оволодіти ключами до скарбниць духовності інших народів, а й об'єктивно оцінити свою мову, її сильні та слабкі сторони. *“Хто не знає чужих мов, той нічого не відає про свою власну” (Й.В.Гете).*

Якщо ти українець і живеш поза Україною, не дай використати себе для денационалізації народу, серед якого перебуваєш, а тим більше – для боротьби з його намаганням утвердитись на шляху самостійного розвитку.

Нашому поколінню випало складне і відповідальне завдання – відродження української мови, державності, нації. За нас цього ніхто не зробить. Це наш історичний обов'язок, виправдання нашого перебування на цьому світі. Не перекладаймо цього тягаря на плечі своїх нащадків, бо може бути запізно. Діймо. В ім'я нашого народу, в ім'я найвищих ідеалів людства – свободи і справедливості.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Якщо мова не є правильна, то вона не означає того, що має означати; коли ж вона не означає того, що має означати, то не буде зроблене те, що має бути зроблене; а тоді моральність і всяке мистецтво почнуть занепадати, справедливість зійде нанівець – і всі впадуть у стан безладного хаосу.

Конфуцій

Культура мовлення – це система вимог, регламентацій стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).

Належна культура мовлення – це свідчення розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Одним із завдань культури мови є подолання мовних стереотипів: стереотипи мовлення – це стереотипи мислення.

Тільки через високу культуру мовлення проявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій.

Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовного спілкування, ефективне здійснення всіх функцій мови, опшляхетное стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

Проблема культури мовлення проявляється в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення.

Нормативність – це дотримання правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, діалогу, тексту тощо. Нормативність – це, так би мовити, „технічна” сторона мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів. Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка та варіантність на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях. Наше завдання – розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співрозмовника, мовленнєвої ситуації.

Умій слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.

Нинішній низький рівень мовленнєвої культури в Україні – породження її колоніального становища.

Адекватність мовлення – це точність вираження думок, почуттів, волевиявлень засобами мови, ясність, зрозумілість вислову для

адресата. Отже, адекватність мовлення стосується як повноти самовираження, так і забезпечення повноти сприймання.

Пам'ятаймо, що для того, хто говорить, сказане ним завжди зрозуміле, але не завжди воно є таким для того, хто сприймає.

Естетичність мовлення – це реалізація естетичних уподобань мовця шляхом використання естетичних потенцій мови. Оптимально дібраний темп і звучність мовлення, уникнення нагромадження приголосних чи голосних, різноманітність синтаксичних конструкцій, доречність цитати чи фразеологізму, прислів'я чи приказки, тропів чи фігур, взагалі нестандартність мовлення – усі ці та інші резерви мови і засоби неструктурної естетики роблять мовлення естетично привабливим. І навпаки.

Культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу.

Поліфункціональність мовлення – це забезпечення застосування мови в усіх перелічених аспектах у кожній сфері спілкування. Коли ж людина поставлена перед необхідністю вживати слова іншої мови, то є підстави говорити хіба що про культуру потворного суржика. А саме в такій ситуації опиняються зараз мовці в технічній, виробничій, діловій та деяких інших сферах.

Культура мовлення несумісна з багатослів'ям, словоблуддям, фальшивою патетикою, словослів'ям, одержаними в спадок від радянського суспільства. *“Де багато слів, там панує бідність” (Ф.Бекон).*

Культура мовлення – не мета, а засіб в утвердженні правди життя. *“Господь домагається від кожної людини трьох речей: від душі – щирої віри, від мови – правди, від тіла – стриманості” (От. Григорій-Пустельник).*

Плекання культури мовлення – обов'язок кожного. Для багатьох категорій мовців воно входить у професійні обов'язки. Це освітяни, працівники культури, державного апарату, засобів масової інформації, духовенство. Особлива відповідальність – на працівниках радіо і телебачення, мовлення яких часто не відповідає стандартам української мови, зокрема – нормам орфоєпії.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення – різноманітні. Для початку слід: виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю і самоаналізу, частіше „заглядати у словник” (М.Рильський), правопис, посібники зі стилістики тощо, вивчати мовлення майстрів слова, читати вголос (особливо прозові тексти), із дотриманням усіх аспе-

ктів нормативності, і зачувати напам'ять художні твори, причому не тільки віршовані, і оволодівати жанрами, видами писемного мовлення, зокрема ділового мовлення, і привчити себе до систематичного запису власних думок та спостережень, щоденникових записів, сімейної хроніки тощо, виробити звичку читання з „олівцем у руках” – жоден цікавий і вартісний вираз не повинен бути втрачений для вас.

Шляхів до мовної досконалості безліч, всі вони починаються з любові до рідної мови, бажання майстерно володіти нею, з відчуття власної відповідальності за рідну мову.

Іванишин В., Радкевич-Винницький Я. Мова і нація // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №13. – С.23-25.

УНІВЕРСАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Усвідомлюючи відповідальність перед Українським народом та винятковість нинішньої політичної ситуації,

Шануючи волевиявлення народу, здійснене у чесний і демократичний спосіб на виборах до Верховної Ради України 26 березня 2006 року,

Прагнучи зважено і відповідально вирішити політичні проблеми, що постали у Верховній Раді України,

Прямуючи до встановлення загального національного примирення, яке вважаємо ключем до майбутнього України та інструментом для вирішення сучасних проблем нашого суспільства,

Запроваджуючи традицію національного політичного і суспільного діалогу задля вирішення успадкованих і набутих проблем державного життя,

Засвідчуючи, що стрижнем консолідації народу є безумовне додержання принципів демократії та поваги до прав і свобод людини, соціальної справедливості і європейського вибору України,

Підтверджуючи незмінність і незворотність зовнішньополітичного курсу України та з метою посилення її міжнародного авторитету,

І в діях та вчинках неухильно керуючись національними інтересами України,

Ми, представники парламентських політичних сил, проголошуємо ці принципи, що виявляє нашу спільну політичну волю до об'єднання зусиль задля добра України і її громадян.

З метою реалізації таких пріоритетів національного розвитку, як висока якість життя громадян, конкурентоспроможна, заснована на знаннях економіка, ефективна та справедлива влада, поважана у світі,

інтегрована у глобальні процеси держава, погоджуємось на першочергове здійснення ПЛАНУ дій національної єдності:

1. Збереження унітарності та соборності України.

10. Забезпечення статусу української мови як єдиної державної та мови офіційного спілкування органів влади з одночасним гарантуванням прав мов національних меншин відповідно до Європейської хартії.

11. Розвиток культури та відродження духовності багатонаціонального Українського народу, забезпечення цілісності мовно-культурного простору.

Забезпечення відповідності діяльності органів влади національним інтересам України, стратегічним пріоритетам розвитку, інтересам окремих громад та громадян, шляхом, зокрема, залучення політичних партій та громадських сил до участі у покращанні ефективності кадрової політики в державі.

Ми переконані, що реалізація положень цього Універсалу, які будуть покладені в основу коаліційної угоди більшості, можлива лише за умови створення у Верховній Раді України V скликання Коаліції національної єдності, та підтримуємо такий крок.

Цей Універсал підписаний у присутності Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України та представників громадськості.

// Зеркало недели. – 2006. – 29 июля.